

TEOLOGISK ETIKK OG MILITÆRSTRATEGI

Oberstløytnant og førsteamanuensis II, dr.theol. Nils Terje Lunde

Resymé: I artikkelen utforskes forholdet mellom teologisk etikk og militærstrategi, med vekt på rettferdig krig-tradisjonen. Det påvises hvordan denne normative tradisjonen, hvor teologiske perspektiver er en viktig og integrert del, også er blitt en del av norsk militærstrategisk diskurs og militære doktriner. Gjennom dette har teologisk etikk fått en eksplisitt faglig relevans i politisk og militær diskurs om anvendelse av militærmakt. Det gis en kort historisk og systematisk fremstilling av tradisjonen, hvor blant annet kategoriene *jus ad bellum* og *jus in bello* skisseres. Videre drøftes feltprestenes rolle som etiske og moralske rådgivere i Forsvaret, hvor også spørsmålet om rådgivning inn mot det militærstrategiske feltet drøftes. Med utgangspunkt i luthersk toregimentslære reflekteres det over utfordringene og grensene for teologiens funksjon i militærstrategien og betydningen av en kritisk tilnærming. Det konkluderes med at teologien bidrar med normative perspektiver og refleksjonsmomenter, snarere enn entydige konklusjoner, i militærstrategien.

Tema og tilnærming

Temaet for denne artikkelen er forholdet mellom teologisk etikk og militærstrategi. Den grunnleggende problemstilling jeg søker å drøfte, er på hvilke forutsetninger, i hvilken grad og på hvilken måte teologisk etikk kan sies å være relevant i militærstrategien. Et slikt tema kan umiddelbart fremstå som spesielt. Er ikke teologisk etikk og militærstrategi fullstendig forskjellige fagområder som har lite eller ingen ting med hverandre å gjøre? Mens teologisk etikk bredt forstått dreier seg om etikk fra et teologisk perspektiv,

handler militærstrategi om hvordan militærmakt skal utvikles og brukes for å oppnå politiske målsettinger (Høiback 2011, 36–79).

Saken er imidlertid mer kompleks. Fra et historisk perspektiv har religion vært et sentralt element i legitimeringen av militærmakt, og i rammen av kristen teologi er det blitt utviklet en omfattende og kompleks moraldiskurs knyttet til militærmaktens legitime anvendelse i form av rettferdig krig-tradisjonen. Denne etiske tradisjonen har en betydning langt ut over teologien. Brian Orend fremholder at den dominerer både den moralske og juridiske diskurs om krig. Den setter både tone og parameter for den store debatten (Orend, 2008). Det er derfor ikke urimelig å tenke at denne tradisjonen også har relevans for forståelsen av militærstrategien. I denne sammenhengen kan det også vises til James Turner Johnson, som fremholder at rettferdig krig-tradisjonen ikke bare dreier seg om veiledning for individer og militære sjefer, men også dreier seg om veiledning for politisk beslutningstaking, altså *Statecraft* (Johnson 1999, 25–27).

Dernest er også fenomenet krig, som militærstrategien er tett knyttet opp til, et fenomen som virkelig setter etikken på prøve. Michael Walzer, en av de fremste moderne eksponentene for rettferdig krig-tradisjonen, har formulert det grunnleggende krigsetiske problemet slik: «For war is the hardest place: if comprehensive and consistent moral judgements are possible there, they are possible everywhere» (Walzer 1992, xxi). Med andre ord blir krigsetikk en prøvestein på etikkens relevans. Noe av den samme tilnærmingen finner vi hos den tyske teologen Helmut Thielicke. Hans tilnærming er at krig er en situasjon hvor den etiske problematikk fremtrer i krystallisert form (Thielicke 1969, 5). Tilsvarende finner vi hos den katolske moralfilosofen William O'Brien, som forstår krigsetikken som en «Grenzmoral» (O'Brien 1981, 5). Ved å undersøke den teologiske etikks funksjon i militærstrategien kan vi altså avdekke den teologiske etikkens funksjonalitet og relevans i grensesituasjoner i den menneskelige eksistens.

Endelig har også temaet en personlig og profesjonsmessig relevans. Jeg har som teolog og feltprest i over 20 år undervist i militær etikk for Forsvarets offiserer, det vil si de som skal utøve militærstrategien i praksisfeltet. At teologisk kompetanse i vår tid og i vårt samfunn har en relevans i statlig og militær sammenheng, fremstår i utgangspunktet neppe som selvsagt. Gjennom artikkelen tar jeg mål av meg til å gjennomtenke premissene for en slik relevans.

En slik gjennomtenkning har også en overføringsverdi utover min egen personlige profesjonsrolle. Den gjelder feltpresttjenesten som helhet. Selv om denne tjenesten i dag omfatter flere enn kristne feltprester, utgjør disse fortsatt hovedtyngden av personellet. Feltprester har i norsk sammenheng et særskilt mandat til å gi råd i etiske og moralske spørsmål i Forsvaret, spesifikk hjemlet i *Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret* (FOR-2018-12-20-2094). En slik statlig forankret etisk rolle er unik i norsk sammenheng, men foreligger også i andre lands feltpresttjenester (Parker 2013; Pusateri 2004). Slik den er utformet, innbefatter den prinsipielt sett også rådgivning knyttet til utøvelse av militærstrategien. For den vanlige feltprest er det nok primært mer pro-

fesjonsetiske og relasjonsetiske temaer som står i fokus, men prinsipielt vil også etiske perspektiver ved militærstrategi kunne tematiseres. Det er verd å merke seg at det i instruksen til sjefen for Forsvarets tros- og livssynskorps er spesifisert at vedkommende er forsvarsledelsens rådgiver i etiske og moralske spørsmål. Det er altså etisk rådgivning på et strategisk nivå. Gjennom dette blir hvilken rolle og funksjon feltprestene skal og kan spille i utviklingen av militærstrategien en avledet problemstilling med utgangspunkt i hovedproblemstillingen.

I denne artikkelen vil et norsk materiale ha en særskilt plass. Det henger ikke bare sammen med min egen profesjonskontekst, knyttet til den særskilte rolle i etikk som feltprester er gitt i det norske Forsvaret. Det henger også sammen med at en teologisk forankret krigsetikk er mer tydelig tilstedeværende i norsk militærstrategisk diskurs og doktriner enn det vi finner i andre land. Hvilken korrelasjon det er mellom feltprestenes etiske rolle og teologiens relevans i norsk militærstrategi, er et interessant spørsmål som det vil være naturlig å tematisere. I fremstillingen vil jeg trekke betydelige veksler på flere av mine tidligere bidrag innenfor krigsetikken, som det også vil kunne henvises til for en mer utfyllende behandling av en rekke av de momentene som nevnes i denne artikkelen.¹

I fremstillingen vil det være naturlig å ta utgangspunkt i rettferdig krig-tradisjonen, men målsettingen er ikke i detalj å redegjøre for og analysere ulike teologiske posisjoner og nyanser, selv om mitt eget ståsted i luthersk teologi naturlig nok vil kunne prege både utvalg, analyse og ikke minst normative vurderinger. Tilnærming og utvalg vil også være styrt av begrepet «militærstrategi», som i tråd med definisjonen over dreier seg om skjæringsfeltet mellom det politiske og det militære. Fokus vil være på spørsmålet om militærmaktens overordnede etiske legitimitet, mer enn på den konkrete bruk av militærmakt. Dette peker hen på den klassiske distinksjonen i rettferdig krig-tradisjonen mellom *jus ad bellum* og *jus in bello*. Fokus i denne artikkelen vil i så måte være på *jus ad bellum*.

Konkret vil jeg legge an det videre arbeid slik at jeg først vil gi en fremstilling av utviklingen av rettferdig krig-tradisjonen, herunder samspillet med den samfunnsmessige konteksten. Dernest vil jeg analysere hvordan etiske perspektiver kommer til uttrykk i militærstrategien, konkretisert i politisk diskurs og militær doktrine. Avslutningsvis vil jeg drøfte normativt noen utfordringer ved teologiens bidrag til militærstrategien, herunder feltprestenes rolle, med utgangspunkt i et luthersk ståsted.

Rettferdig krig-tradisjonen

Rettferdig krig-tradisjonen foreligger ikke i form av en «rettferdig krig-teori», men snarere en bredspektret tradisjon med mange mulige fortolkninger og konkretiseringer, knyttet til den kulturelle, politiske og konfesjonelle kontekst rundt ulike utgaver av rettferdig krig-tradisjonen (Johnson 1981, 41ff.). Utviklingen av dette må hermeneutisk forstås som et resultat av en lang historisk utvikling, hvor ulike faktorer inngår og

utgjør et dynamisk og komplekst samspill. Rent empirisk kan det fastslås at krigsetikken er blant de spørsmål hvor det verken historisk eller aktuelt foreligger en teologisk konsensus innenfor kristendommen, og hvor den teologiske uenighet vel så mye går innenfor de ulike kirkesamfunn, som mellom dem. Men rettferdig krig-tradisjonen utgjør allikevel en dominerende teologisk moraldiskurs.

Roland Bainton hevdet at de første kristne var pasifister og at den gradvise aksept av krig som etisk akseptabelt i kristendommen var et resultat av kirkens verdsliggjøring under Konstantin. Ifølge ham var det dette som førte til en utvikling av en rettferdig krig-tenkning, som i middelalderen også ble utviklet til tanken om hellig krig (Bainton 1960, 148). James Turner Johnson har kritisert Baintons historiefortolkning. Han viser at situasjonen blant de første kristne slett ikke var entydig pasifistisk. Tvert om mener han at det var et mangfold av posisjoner også i oldkirken (Johnson 1987, 9).

Selv om jeg følger Johnson i hans kritikk av Baintons historiefortolkning, fremstår det allikevel rimelig å erkjenne at en religiøs begrunnet pasifisme historisk har sine røtter blant de første kristne (Cady 1989, 375ff.). En slik religiøs begrunnet pasifisme kan forklares dels som en konsekvens av en sterk endetidsforventning, tanken om at Jesus snart skal komme tilbake, og dels som en konsekvens av at de første kristne var en liten, undertrykket minoritet. Da den sterke endetidsforventningen bleknet, kombinert med at kristendommen etter hvert ble en dominerende samfunnsaktør, måtte man på en helt annen måte enn tidligere tenke igjennom både en teologisk fortolkning av staten, spørsmålet om krig som et instrument for staten, samt i hvilken grad kristne kunne utføre militærtjeneste for staten.

I 381 ble kristendommen statsreligion i Romerriket (Russell 1975, 13). Dette var den historiske og politiske konteksten for Ambrosius av Milano, som argumenterte for at Romerriket sikret både freden – *pax romana* – og kristendommen. Dermed ble det gitt etiske grunner for å opprettholde det og forsvare det fra kirkelig hold (Russell 1975, 14). Argumentasjonen ble fulgt opp og utviklet av Augustin.

Augustin forstod Romerriket som et uttrykk for *Pax-ordo*, «fredens orden». I lys av Augustins skjelning mellom det guddommelige og det jordiske riket, vil en jordisk fredsorden aldri være fullkommen, men den kan være et mindre onde enn alternativene. I denne forstand kan vi altså si at *pax-ordo* er en relativ akseptabel orden (Ramsey 1961, 15–33). Dens etiske status er knyttet til hvorvidt den er koblet til rettferdighet og fred (Johnson 1987, 61ff.). Augustin la et sentralt grunnlag for utviklingen av en teologisk tradisjon om krigen som vektlegger spørsmålet om rettferdighet og hvor målsettingen er å beskytte freden. Selv om vi ikke finner en utviklet doktrine om rettferdig krig hos Augustin, kan han allikevel sies å være en sentral teologisk premissleverandør for utviklingen av rettferdig krig-tradisjonen fra et historisk perspektiv (Russell 1975, 6–26).

På slutten av 400-tallet ble Romerriket delt i Vestromerriket og Østromerriket. Mens Østromerriket fortsatte å bestå gjennom flere hundre år som et samlet imperium, det bysantiske keiserdømme, med en kristen keiser, ble den politiske og samfunnsmessige

utviklingen i vest en annen. Der skjedde det relativt raskt en oppsplitting i ulike stater og enheter. Denne utviklingen innebar andre krigsetiske problemstillinger enn de som ble aktualisert i øst. Der kunne det bysantiske keiserdømmet sees på som en ordening som beskyttet freden. De kirkelige og teologiske bidragene til krigsetikken ble der primært å legitimere og understøtte denne strukturen (Stoyanov 2009, 178).

I vest gjorde den politiske og samfunnsmessige utviklingen at de teologiske bidragene til krigsetikken utviklet seg i en annen retning enn i øst. Fragmenteringen i ulike politiske enheter i vest, gjorde krig mellom politiske enheter, som alle hadde en kristen forankring, til en realitet. Spørsmålet var hvordan man skulle forholde seg til situasjoner hvor kristne kjempet mot hverandre. Hvordan skulle man komme i rette med dette teologisk? Fragmenteringen gjorde også at kirken i vest fikk en annen funksjon og en mer selvstendig status enn i øst. I vest ble kirken på mange måter en overnasjonal størrelse som videreførte flere elementer fra det tidligere Romerriket. Det gjaldt latinene som et felles språk og romerretten, som også ble grunnlaget for den kanoniske rett. Kirken fikk en sentral rolle som sammenbindende faktor på tvers av politiske skillelinjer som bærer av et felles tros- og verdisystem. De geistlige spilte dessuten også en viktig rolle i forvaltning, rettsvesen og som meklere, i og mellom de forskjellige politiske enhetene (Runciman 1955, 9; Rokkan 1987, 267–347). Dette må forstås som helt avgjørende premisser for de teologiske og kirkelige bidragene til krigsetikken i Vest-Europa.

Disse bidragene ble operasjonalisert gjennom utvikling av bestemte etiske kriterier for krigføring. Utviklingen av slike kriterier hviler på det premiss at krig ikke kan gis en entydig etisk status i prinsippet, men må avgjøres etter en konkret vurdering av den aktuelle krigen. En slik vurdering gjøres gjennom bestemte etiske kriterier som må oppfylles dersom en bestemt krig skal kunne vurderes som etisk akseptabel. Kriteriene kan kategoriseres i to hovedgrupper: *jus ad bellum* og *jus in bello*. *Jus ad bellum* er kriterier som må være oppfylt for at krigen i det hele tatt skal være etisk akseptabel, mens *Jus in bello* er kriterier for hvordan krigføringen skal gjennomføres. Tradisjonelt har det vært en skarp distinksjon mellom disse to hovedgruppene. En slik distinksjon innebærer at den etiske status til en krig kan vurderes forskjellig *ad bellum* versus *in bello*. Det vil si at en krig kan være etisk akseptabel *ad bellum*, men ikke *in bello*, og motsatt. Det etiske argumentet for en slik distinksjon vil være at det vil være etisk ønskelig at selv i en krig hvor den etiske status er omstridt, så er det de samme etiske kriteriene *in bello* som må gjøres gjeldende og som alle, uavhengig av hvilken side de er på, må vurderes ut fra. I den konstruktivistiske skoleretningen innenfor rettferdig krig-diskursen er imidlertid en slik skarp distinksjon mellom *ad bellum* og *in bello* blitt problematisert (McMahan 2013, 13–22).

Som en bredspektret tradisjon, mer enn en ferdig utformet doktrine, foreligger det ikke en autoritativ liste med kriterier (Johnson 1984, 12–15). Min målsetting er ikke å foreta en omfattende drøfting av ulike kriterielister, til det må det henvises til spesialstudier (Yoder 1996, Appendix V; Nordquist 1998).

Etableringen av de etiske kriteriene, som utgjør selve det strukturerende elementet i rettferdig krig-tradisjonen, var en lang og komplisert prosess. En viktig utviklingsfaktor var kodifiseringen av den kanoniske rett i middelalderen som bidrog sterkt til en juridisk og systematisk profil på den normative tradisjonen (Johnson 1975, 33–38). En annen viktig utviklingsfaktor var inkludering av militære profesjonsidealer, spesielt knyttet til ridderidealer. Dette fikk i særlig grad betydning i utviklingen av *jus in bello*-delen av tradisjonen (Johnson 1981, 33–144).

En tredje faktor var den systematisk-teologiske refleksjonen i rammen av den skolaske tenkningen i middelalderen, med Thomas Aquinas som sentral eksponent (Johnson 1975, 38–42). Hos Thomas finner vi en systematisk og teologisk begrunnet fremstilling av det som kan karakteriseres som de sentrale *jus ad bellum*-kriteriene: legitim autoritet, rett grunn og rett intensjon (Eppstein 1935, 83–84). Et annet viktig moment er doktrinen om dobbel effekt, hvor det legges til grunn at handlinger i krig kan ha både intenderte og uintenderte effekter. Det at en krigshandling kan ha uintenderte effekter, gjør ikke nødvendigvis handlingen uetisk, selv om de uintenderte effektene kan måtte vurderes som etisk problematiske (Mæland 2006, 104).

I den skolastiske systematiseringen av rettferdig krig står naturrettslige begrunnelser sentralt. Spesielt i den senskolastiske systematiseringen av tradisjonen hos teologene Victoria og Suarez blir den naturrettslige begrunnelsen et sentralt historisk grunnlag for den senere sekulariseringen av tradisjonen, en sekularisering som kommer til uttrykk hos tenkere som Hugo Grotius, John Locke og Emmeric de Vattel. Dette igjen er en bro til den senere utviklingen av krigens folkerett, som på mange måter kan betraktes som en kodifisering av sentrale deler av rettferdig krig-tradisjonen (Johnson 1975, 208–258).

Sekulariseringen av rettferdig krig-tradisjonen hang imidlertid ikke bare sammen med naturrettslige tilretteleggelser. Det hang også sammen med reformasjonen hvor den eksisterende politiske oppdelingen av Europa også fikk følge av en konfesjonell oppdeling. Den konfesjonelle oppdelingen førte til konfesjonelt begrunnede kriger, eksempelvis 30-årskrigen. Bruken av militærmakt for å løse konfesjonell uenighet problematiserte det store spørsmålet om relasjonen mellom religion og krig. Gjennom Westfalenfreden i 1648 ble suverenitetsprinsippet og ikke-intervensjonsprinsippet lagt til grunn. Der ble religion forstått som et internt anliggende som ikke skulle avgjøres gjennom bruk av militærmakt. Med andre ord: militær makt skulle kun brukes for sekulære formål (Carlson og Owens 2003, 1–37).

En eksplisitt teologisk begrunnelse for et slikt skille finner vi i Martin Luthers to-regimentslære. Toregimentslæren kan utformes og tilrettelegges på ulike måter, men her forstår jeg den som en hermeneutisk-teologisk modell eller tolkningsnøkkel (Austad 1972, 1–4; Grane 1994, 152–155). Læren uttrykker i korthet at Gud forholder seg til sin skapning og sin verden på to forskjellige måter: gjennom det åndelige og det verdslige regiment. Disse styresmåter har forskjellige siktemål, det åndelige regiment har som

sitt siktemål å føre mennesket inn i det evige liv, det verdslige regiment er med henblikk på livet i verden på skapelsens plan. Et uttrykk for det verdslige regiment er øvrigheten. Øvrigheten skal fremme orden, rettferdighet og fred, eventuelt formulert negativt: begrense og hindre kaos, urettferdighet og ufred. Mens det åndelige regimentets midler er nådemidler, kan det verdslige regiment gjøre bruk av maktmidler, jf. *Confessio augustana* artikkel 28. Det blir med utgangspunkt i en slik modell viktig å skjelne på en rett måte mellom det verdslige og det åndelige regiment. Dette innebærer at bruk av militære maktmidler gis en legitimitet, men den legitimiteten er begrenset til det verdslige regimentets domene. Den skal ikke brukes som uttrykk for det åndelige regiment. Dermed blir krig for religiøse eller åndelige formål avvist på prinsipielt teologisk grunnlag.

Samtidig er det et sentralt poeng at det skal skjernes, ikke skilles, mellom regimene. Det verdslige regiment står i en relasjon til det åndelige regiment. Dette kan utledes slik at selv om anvendelse av militærmakt tilhører det sekulære domenet, så kan allikevel en bruk av militærmakt underlegges en teologisk-etisk vurdering og kritikk. Dermed kan vi si at den lutherske toregimentslæren gir en prinsipiell begrunnelse for en teologisk forankret krigsetikk og at en slik krigsetikk har en relevans også når militærmakt forstås som tilhørende det sekulære domenet.

Rettferdig krig-tradisjonen har blitt utsatt for omfattende teologisk kritikk i møte med moderne krig. En sentralt argument har vært at fordi moderne krig er total, gir det liten mening å søke å begrunne den etisk. Det er blitt fremholdt at moderne krig mangler de kjennetegn som gjør at den kan være en rettferdig krig, eksempelvis knyttet til distinksjon og proporsjonalitet (Anscombe 1992, 125–137; Ramsey 1961, 60–64, 134–136). Denne teologiske kritikken ble ytterligere skjerpet i møte med utviklingen av atomvåpnene og terrorbalansen under den kalde krigen. Spørsmålet var om det i det hele tatt var mulig å tale om en rettferdig krig i møte med en slik situasjon, eller om moderne krig måtte avvises som etisk uakseptabel (Austad 1972, 70). Spørsmålet om rettferdig krig er også blitt tematisert og problematisert i møte med utviklingen av autonome våpensystemer (Lunde 2023).

Et sentralt trekk ved den teologiske diskursen i kjølvannet av debatten om atomvåpen og terrorbalanse har vært et større fokus på fredsperspektivet. Dette dreier seg både om en konstruktiv og utvidende forståelse av fred som et sentralt etisk anliggende, så vel som en perspektivforskyvning fra rettferdig krig til tanken om en rettferdig fred (Austad 1972, 156). Rettferdig krig og rettferdig fred trenger allikevel ikke å forstås som gjensidig utelukkende perspektiver, men kan også forstås som komplementære perspektiver, som begge er nødvendige (Heiene 1998).

Etiske perspektiver i militærstrategi

Tradisjonelt har eksplisitte etiske perspektiver hatt en svært begrenset plass i militærstrategien. Det nærmeste man kommer er begrepet «moral». Dette er en sentral del av militærteorien, også historisk (Kleemeier, 2007). Med moral menes i militærteorien det

som får styrkene til å kjempe (AJP-01, ed. F, punkt 3.2). Det er altså ikke nødvendigvis knyttet til etisk praksis, selv om det også kan innbefatte det, jevnfør en tidligere utgave av NATOs grunnleggende doktrine: «The moral component of fighting power focuses on the force's legitimacy, ethical foundations, enthusiasm and conviction to fight». (NATO 2017, punkt 1.31).

De senere årene har etiske perspektiver blitt mer eksplisitte i militærstrategien, og beskrivelsen av betydningen av legitimitet og etisk fundament i sitatet over er et uttrykk for det. En viktig årsak til det nye fokus på etiske perspektiver i militærstrategien er den nye og komplekse sikkerhetspolitiske situasjonen etter den kalde krigens slutt, blant annet knyttet til spørsmålet om humanitære intervensjoner (Stålsett 1998; Falk 2012). En annen grunn, men som delvis kan være knyttet til den første grunnen, er en bredere forståelse av militærmaktens innretning, knyttet til konseptet *Comprehensive approach*, hvor militærmakt ikke forstås som et enkeltstående og isolert virkemiddel, men som en del av et bredere spekter av virkemidler som må sees i sammenheng. Dette har også konsekvenser for analyse og tilnærming til feltet, hvor forståelse for et samfunns sosiale, kulturelle og religiøse kontekst og tradisjoner inngår som en integrert del av den militære analysen (NATO 2010, 3–6, a, 1). Til en viss grad vil det kunne være mulig å fortolke dette i analogi til den perspektivendringen som har skjedd i teologisk etikk fra rettferdig krig til rettferdig fred. Det blir et bredere perspektiv.

Etikkens mer fremtredende plass i militærstrategien kommer tydelig til uttrykk i den nyeste utgaven av NATOs grunnleggende doktrine. Den kommer der til uttrykk på tre sentrale måter. For det første understrekes etikkens betydning for militær profesjonskultur, basert på felles verdier og standarder (NATO 2022, punkt 3.24). Dette er en tilnærming som ligger nær den tradisjonelle tilnærmingen til etikk som funksjon for ivaretagelse av militær moral. For det andre kommer etikkens betydning til uttrykk i prinsippet om moralsk legitimitet. Persepsjon av moralsk legitimitet forstås som en avgjørende faktor for bruk av militærmakt. Den beskrives som bestående av to deler: en subjektiv del knyttet til verdier, tro og meninger, og en objektiv del knyttet til legitimitet. Den vil kunne variere både ut fra den militære operasjon og ut fra hvilket publikum som er mottakere. Det å synliggjøre og kommunisere en klar moralsk legitimitet blir dermed viktig for å oppnå effekt (NATO 2022, punkt 3.29). Den tredje måten etikk løftes frem på, er metodisk. Det understreker behovet for at etiske og moralske overveielser må ha en integrert plass i planlegging og utførelse av militære operasjoner (NATO 2022, punkt 3.38).

Til tross for understrekningen av etikkens betydning, blir etikken i NATO-sammenheng i begrenset grad konkretisert og forankret normativt, utover en henvisning til liberale demokratiske verdier (NATO 2022, punkt 3.24) og «the ethics of Euro-Atlantic culture» (NATO 2022, punkt 3.40). En slik tilbakeholdenhet kan forklares ut fra den brede sammensetningen av NATO, og understrekningen av at verdier, tro og meninger vil variere mellom ulike publikum. I det tidligere refererte planleggingsdirektivet

fremgår det eksplisitt at vurderinger av moralske bindinger er lagt til de deltakende nasjonene (NATO 2010, 3–25).

Skal vi komme dypere ned i forståelsen av etikkens funksjon i militærstrategien, herunder også spørsmålet om betydningen av teologisk etikk, må vi derfor gå til nasjonale uttrykk for militærstrategien. Det er her det norske materialet finner sin naturlige plass.

I norsk sammenheng fikk Forsvaret et formulert «verdigrunnlag» i 1998 hvor både behovet for etisk forankring for bruk av militærmakt, så vel som det etiske dilemma som bruk av militærmakt innebærer, ble løftet frem. I det verdigrunnlaget ble også Forsvarets etikk eksplisitt forankret i «den kristne og humanistiske tradisjon» (Forsvaret 1998). I den første fellesoperative doktrinen som ble publisert to år senere, ble det understreket at «folkerett og verdisyn setter klare grenser for hvilke midler og metoder som kan benyttes innenfor spekteret av militære operasjoner» (Forsvaret 2000, punkt 2.19.2).

Behovet for et etisk perspektiv på bruk av militærmakt ble løftet frem i *St. prop. nr. 42 (2003–2004) Den videre moderniseringen av Forsvaret*, hvor det ble fremholdt at moralsk legitimitet var en sentral del av en vurdering av bruk av militære virkemidler (Forsvarsdepartementet 2004, punkt 3.8.2). Året etter, i 2005, publiserte Forsvarsdepartementet dokumentet *Styrke og relevans: sikkerhetspolitisk konsept for Forsvaret*. Der finner vi en eksplisitt henvisning til teologisk etikk. I det dokumentet forstås rettferdig krig-tradisjonen og begrepene *jus in bello* og *jus ad bellum* som oppsummering av de etiske sider ved militær voldsanvendelse. Spesielt bemerkelsesverdig med tanke på teologiens relevans er det at det refereres til den skolastiske teologen Thomas Aquinas og hans kriterier for rettferdig krig (Forsvarsdepartementet 2005, punkt 125). Man nøyer seg altså ikke med å henvise til rettferdig krig-tradisjonen, men nevner spesifikt en middelalderteolog i et sikkerhetspolitisk konsept. En slik tydelighet må sannsynligvis tilskrives innflytelsen fra Kjell Magne Bondevik, som var statsminister i to omganger, henholdsvis 1997–2000 og 2001–2005. Han var utdannet prest og understreket betydningen av sin teologiske utdannelse i de vanskelige etiske avveiningene knyttet til bruk av norsk militærmakt. Han viste også eksplisitt til rettferdig krig-tradisjonen som grunnlag for de vurderingene som ble foretatt i regjeringene han ledet med hensyn til krigene i Kosovo, i Afghanistan og i Irak og spørsmålet om norsk deltakelse i militære operasjoner der (Bondevik 2003).

Det er imidlertid interessant å merke seg at den normative forankringen i rettferdig krig-tradisjonen ble videreført i den militærstrategiske diskursen også lenge etter at Bondevik hadde gått av som statsminister. Da Forsvarets fellesoperative doktrine kom i en ny utgave i 2014, ble forankringen i rettferdig krig-tradisjonen skrevet inn, og dette ble også videreført i den neste (og någjeldende) doktrinen fra 2019. Der defineres rettferdig krig-tradisjonen som det etiske grunnlaget for bruk av norsk militærmakt.

(Forsvaret 2019, punktene 02098 og 02099). Gjennom dette er altså rettferdig krigstradisjonen gitt en normativ autoritet i norsk militærstrategi.

I doktrinen listes følgende kriterier opp: legitim autoritet, rettferdig grunn, rett intensjon, proporsjonalitet, siste utvei og rimelig håp om å lykkes (Forsvaret 2019, punkt 02098). De kriteriene som listes opp, er *jus ad bellum*-kriterier. Med utgangspunkt i den sentrale plass feltprester har hatt i etikkutvikling og etikkopplæring i Forsvaret, kunne det i utgangspunktet ha vært rimelig å anta at det er feltprester som har spilt inn dette i doktrinearbeidet. Jeg er imidlertid ikke kjent med at det har skjedd der. Det kommer sannsynligvis fra annet hold. Det er interessant å merke seg at både selve begrepsbruken, så vel som rekkefølgen i oppstillingen, er identisk med det vi finner hos Henrik Syse i hans bok om rettferdig krig fra 2003 (Syse 2003). Denne boken var den første boken om rettferdig krig på norsk, og ble dermed den boken som ble toneangivende for forståelsen av rettferdig krigstradisjonen i en norsk kontekst. Det er derfor grunn til å tro at det er Syses bok, mer enn innspill fra feltprester, som utgjør grunnlaget for fremstillingen i doktrinen. Samtidig har Syse helt tilbake til 1998 hatt nært samarbeid med feltpresttjenesten om militær etikk (Syse 1998, 133–138), så slikt sett er det allikevel en indirekte sammenheng.

Feltprestene og militærstrategien

Selv om feltprestene har en funksjon som rådgivere i etiske og moralske spørsmål i Forsvaret, kan det som nevnt over, ikke påvises en direkte funksjon opp mot formuleringen av rettferdig krigstradisjonen i doktrinen. Dette betyr allikevel ikke at feltprestene ikke har en rolle som ikke er relevant opp mot militærstrategien. I Norge har feltpresttjenesten helt tilbake til 1990-tallet hatt en mer fremtredende og synlig rolle i etikkutvikling i Forsvaret enn i andre land. Det har også jeg vært en del av. Dette omfatter både fagtidsskrifter innenfor militær etikk (*Pacem, Journal of Military Ethics*), etikkopplæring og medvirkning til utvikling av profesjonsetiske dokumenter (eksempelvis *Forsvarets verdigrunnlag*). Selv om dette neppe kan betegnes som formulering eller utvikling av militærstrategi, har det allikevel en relevans knyttet til utvikling av en militæretisk diskurs, og derigjennom også bidrag til en etisk fortolkning av militærstrategien, både internt i Forsvaret, men også i samfunnsdebatten.

Et par eksempler skal her nevnes. Det første eksemplet er fra 1999 under Kosovo-krigen, da daværende prest på Sjøkrigsskolen, Leif Tore Michelsen, hadde kronikker i Bergens Tidende og i Dagbladet hvor han problematiserte NATOs bombing i Serbia og den norske deltagelsen i dette med utgangspunkt i rettferdig krigstradisjonen. Den offentlige og kritiske rollen Michelsen her inntok, avstedkom i utgangspunktet en korreks fra fungerende feltprost, som mente man måtte være tilbakeholden med å problematisere en militær operasjon i det offentlige rom mens operasjonen pågikk. Fungerende feltprost avviste imidlertid at det var tale om en munnkurv, og konkluderte til slutt med at den offentlige kritikk Michelsen målbar, kunne forankres i rollen som prest ved en

av Forsvarets skoler på høyskolenivå. Dermed hadde Michelsen til slutt fått aksept for deltakelsen i den offentlige debatten (Lunde 2003, 382). Denne saken er interessant, ikke bare fordi den tematiserer feltprestens offentlige og kritiske rolle i militæretikk, men også fordi Michelsens bruk av rettfærdig krig-tradisjonen som et etisk grunnlag for vurdering av anvendelse av militærmakt foregriper introduksjonen av denne tradisjonen i *Styrke og relevans* fra 2005.

Det andre eksempelet er fra 2010, knyttet til et offentlig oppgjør med trekk i norsk militær profesjonskultur. Der var det daværende feltprost selv, Alf Petter Hagesæther, som hadde dette oppgjøret. I hans prøveforelesning til doktorgraden tok han en oppgjør med krigerkultur som han mente var kommet til syne hos norske styrker i Afghanistan. Han mente disse kunne relateres til norrøn krigerideologi og kunne lede til dehumanisering og menneskeforakt. Hans kritikk var normativt forankret i det han definerte som et luthersk naturrettslig perspektiv (Hagesæther 2010, 61–76). Senere samme år eksploderte den såkalte «Alfa-saken», knyttet til intervjuer som ble gjort med norske soldater i Afghanistan, hvor de bekymringer Hagesæther hadde tatt opp i prøveforelesningen, ble tematisert. Det kom blant annet frem at norske soldater hadde sprayet dødningehoder på afghanske hus. I den forbindelse kom det også frem at Hagesæther hadde tatt saken opp med Forsvarets ledelse (nrk.no, 27. september 2010). Selv om denne saken i utgangspunktet dreide seg om profesjonsetikk, mer enn militærstrategi, er den allikevel relevant, for saken hadde betydning for den moralske legitimiteten til Forsvaret, både i Afghanistan og i det norske samfunnet. Spørsmålet om moralsk legitimitet er et militærstrategisk spørsmål. Den illustrerer også en konkret etisk og moralsk rådgivning til forsvarsledelsen, en rådgivning som tar utgangspunkt i en luthersk teologisk etikk. Den har altså en tydelig teologisk forankring, og den ble gitt til det militærstrategiske nivået.

Sett fra et luthersk perspektiv er feltprestene representanter for det åndelige regimente plassert midt i det ultimate uttrykk for det verdslige regimentet. I lys av dette blir det da av avgjørende betydning at rådgivningen i etiske og moralske spørsmål er forankret i, og basert på, en rett skjelning mellom regimentene. Dette betyr på den ene side at regimentene ikke skal skilles. En teologisk krigsetikk, forstått som et uttrykk for lovens første, eller samfunnsmessige, funksjon, er ut fra dette et legitimt anliggende for militærstrategien. Det å målbære og fremme et slikt anliggende, er den teologiske begrunnelse eller fortolkning av feltprestens mandat til å gi råd i etiske og moralske spørsmål i Forsvaret. Dette gjelder både institusjonelt og ovenfor militære profesjonsutøvere, som militære sjef og beslutningstakere. Ut fra et luthersk ståsted skal lovens første bruk lyde for militære profesjonsutøvere og beslutningstakere. Feltprestenes rolle som rådgiver kan da forstås som en operasjonalisering av dette.

Samtidig skal ikke regimentene sammenblandes. All den tid feltpresten inngår i den militære institusjonen, både fra et juridisk, organisatorisk og sosiologisk perspektiv, er faren for en problematisk legitimering åpenbar. En slik utfordring er det viktig å erkjen-

ne. Her vil det også være viktig å løfte frem begrensningene i feltprestenes rolle. Dette dreier seg både om begrensningene i teologiens funksjonalitet i militærstrategien, så vel som at feltprestene er rådgivere, ikke beslutningstakere.

Begrensningene for teologiens funksjonalitet i militærstrategien dreier seg grunnleggende om krigens kompleksitet og etiske ambivalens, samt krigsetikkens hermeneutiske karakter. Det er nettopp dette som ligger til grunn for rettferdig krig-tradisjonens innretning og kriteriedesign. Det vil også være ulike vurderinger av både faktagrunnlag og situasjonsforståelse i det enkelte kriterium, så vel som ulike avveining mellom ulike kriterier dersom disse peker i forskjellig retning. Ulike personer vil altså kunne komme til ulike konklusjoner med hensyn til den teologiske og krigsetiske vurderingen av militærstrategien generelt og en bestemt og konkret militær maktanvendelse spesielt. Slike begrensninger i teologiens funksjonalitet i militærstrategien er det viktig å erkjenne. Ut fra en slik erkjennelse vil kanskje teologiens funksjonalitet i så henseende først og fremst være knyttet til å gi normative perspektiver og momenter for refleksjon og vurdering, mer enn som entydige konklusjoner.

Nettopp ut fra en slik betraktning om teologiens funksjonalitet i møte med militærstrategien, blir det logisk at feltprester er rådgivere og ikke beslutningstakere. Det er grunnleggende premisser for feltpresttjenesten at den er nonkombattant og at feltprester ikke skal utøve militær kommando utenfor eget tjenestefelt. Dette kommer juridisk til uttrykk i forskriften om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret. Slike begrensninger er viktige for å beskytte den trosmessige integritet og hindre en sammenblanding av det åndelige og det verdslige regimente.

Konklusjon

Teologisk etikk har en relevans i utvikling og formulering av militærstrategi. Det kommer til uttrykk i norsk militærstrategisk diskurs og doktrineutvikling. Konkret kommer dette til uttrykk i inkorporering av rettferdig krig-tradisjonen som autoritativ del av militærstrategien og militær doktrine. Gjennom det statlige fastsatte mandat feltprestene har til å være rådgivere i etiske og moralske spørsmål i Forsvaret, gis prinsipielt sett teologisk etikk også en plass i fortolkningen og rådgivningen i anvendelsen av militærstrategien i rammen av Forsvaret som institusjon og i relasjon til militære beslutningstakere og profesjonsutøvere. En slik offentlig formalisert funksjon er i norsk sammenheng unik.

Den teologiske etikks relevans i militærstrategien er samtidig ikke uten utfordringer. På et overordnet prinsipielt nivå tematiseres det komplekse, krevende og spenningsfylte forholdet mellom religion og militærmakt. Den lutherske toregimentslære vil her være en viktig tolkningsmodell for å kunne formulere det prinsipielle forholdet mellom teologisk etikk og militærstrategien, så vel som den prinsipielle forståelsen av feltprestenes rolle som rådgivere i etiske og moralske spørsmål i Forsvaret. Det er viktig å erkjenne begrensningene i teologiens funksjonalitet i militærstrategien, begrensning-

ger knyttet både til militærmaktens kompleksitet og krigsetikkens hermeneutiske karakter. Dette innebærer at den teologiske etikkens relevans først og fremst vil være knyttet til å gi normative perspektiver og momenter for refleksjon og vurdering, mer enn som entydige konklusjoner.

Noter

- 1 Lunde 2003, 2010, 2016, 2023, 2025. I særlig grad utgjør Lunde 2010 og 2016 sentrale grunnlag.

Litteratur

- Anscombe, G. E. M. 1992. «The Justice of the Present War Examined. I *War in the Twentieth Century: Sources in Theological Ethics*, Richard B. Miller (red.). Louisville, Kentucky: Westminster/John Knox Press.
- Austad, Torleiv. 1972. *Krig eller fred? Kristne synspunkter på krig/fred-problemet*. [2. opplag. 1. opplag 1970]. Stavanger: Nomi forlag.
- Bainton, Roland. 1960. *Christian Attitudes toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation*. New York & Nashville: Abingdon Press.
- Bondevik, Kjell Magne. 2003. «Tale til Forsvarets fellesoperative hovedkvarter, Jåttå, Stavanger, 2. september 2003». Hentet fra http://regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/Statsministerens-kontor/265203/266509/tale_til_forsvarets_fellesoperative.html?id=267470. Nedlastet: 2007-03-16.
- Cady, Duane L. 1989. *From warism to pacifism: A moral continuum*. Philadelphia: Temple University Press.
- Carson, John D. og Erik C. Owens. 2003. «Reconsidering Westphalia's Legacy for Religion and International Politics». I *The Sacred and the Sovereign. Religion and International Politics*, John D. Carlson og Erik C. Owens (red.). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Eppstein, John. 1935. *The Catholic Tradition of the Law of Nations*. Washington: Catholic Assosiation for International Peace.
- Falk, Richard. 2012. «Introduction: Legality and Legitimacy: Necessities and Problematics of Exceptionalism». I *Legality and Legitimacy in Global Affairs*, Richard Falk, Mark Juergensmeyer og Vesselin Popovski (red.), 3–42. Oxford: Oxford University Press.
- Forskrift om tros- og livssynstjeneste i Forsvaret (FOR-2018-12-20-2094), www.lovdata.no.
- Forsvaret. 1998. *Forsvarets verdigrunnlag*. Forsvarets overkommando.
- Forsvaret. 2000. *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*, del A. Oslo: Forsvarets stabsskole.
- Forsvaret. 2019. *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarets høyskole.

- Forsvarsdepartementet. 2004. *St. prp. nr. 42 (2003–2004) Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008*. Forsvarsdepartement, Regjeringen.no
- Forsvarsdepartementet. 2005. *Styrke og relevans. Strategisk konsept for Forsvaret* (2005), Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Grane, Leif. 1994. *Confessio Augustana*. [Gjenopptrykk av Gads utgave 1981]. Frederiksberg: Anis.
- Hagesæther, Knut Espen. 2010. «Norsk krigerkultur forankret i norrøn mytologi eller i naturretten?». *Pacem* 13 (1): 61–76.
- Heiene, Gunnar. 1998. «Rettferdig krig – rettferdig fred». I *Yrkesetikk for offiserer*, Jens Olav Mæland, 118–125. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Høiback, Harald. 2011. «Hva er strategi?». I *Militærstrategi på norsk*, Håkan Edstöm og Palle Ydstebø (red.), 36–79. Oslo: Abstrakt forlag.
- Johnson, James Turner. 1975. *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts, 1200–1740*. Princeton and London: Princeton University Press.
- Johnson, James Turner. 1981. *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*. Princeton: Princeton University Press.
- Johnson, James Turner. 1984. *Can Modern War be Just?* New Haven and London: Yale University Press.
- Johnson, James Turner. 1987. *The Quest for Peace: three moral traditions in western cultural history*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Johnson, James Turner. 1999. *Morality & Contemporary Warfare*. New Haven: Yale University Press.
- Kleemeier, Ulrike. 2007. «Moral Forces in War». I *Clausewitz in the Twenty-First Century*, Hew Strachan og Andreas Herberg-Rothe (red.), 107–121. Oxford Academic.
- Lunde, Nils Terje. 2003. *Fra Forsvaret i kirken til kirken i Forsvaret. Kirkelig-militære relasjoner i Norge gjennom 1000 år*. Bergen: Eide forlag.
- Lunde, Nils Terje. 2010. *Norm og situasjon: En drøfting av krig/fred-spørsmålet i lys av kirkelig debatt i Norge i tiden 1945 – 2003*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Lunde, Nils Terje. 2016. «Asymmetric Ethics? Russian and Western Perceptions of War». I *Ukraine and Beyond. Russia's strategic security challenge to Europe*, Janne Haaland Matlary og Tormod Heier (red.), 239–262. Palgrave Macmillan.
- Lunde, Nils Terje. 2023 «Autonome våpen – etiske utfordringer». I *Autonomi i militære operasjoner*, Camilla Guldahl Cooper og Dag Henriksen (red.), 231–251. Cappelen Damm Akademisk.
- Lunde, Nils Terje. 2025. «Etisk ansvar for bruk av militær makt». I *Mellom våpnene hvi-ler ansvaret. En avskjedshilsen til Generaladvokatembetet 1646–2024*, Sigrid Redse Johansen, Birgitte Magnus Weyde og Kjetil Mujezinovic Larsen (red.), 171–188. Karnov Group 2025.
- McMahan, Jeff. 2013. «Can soldiers be expected to know whether their war is just?». I *Routledge Handbook of Ethics and War: Just war theory in the twenty-first century*,

- Fritz Allhoff, Nicholas G. Evans og Adam Henschke (red.), 13–22. Abingdon: Routledge.
- Mæland, Bård. 2006. «Militær maktanvendelse». I *Militæretikk*, Nils Terje Lunde og Bård Mæland (red.), 93–113. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- NATO. 2010. *Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive (COPD) Interim V1.0*.
- NATO. 2017. *Allied Joint Doctrine (AJP-01)*, ed. E. NATO Standardization Office.
- NATO. 2022. *Allied Joint Doctrine (AJP-01)*, ed. F. NATO Standardization Office.
- Nordquist, Kjell-Åke. 1998. *From 'Just war' to justified intervention: A theory of international responsibility*. Diss., Uppsala University, Department of theology.
- O'Brien, William V. 1981. *The conduct of just and limited war*. New York: Praeger.
- Orend, Brian. 2008. «War». *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2008 Edition), Edward N. Zalta (red.), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/war/>.
- Parker, Neil Ian. 2013. *With All Due Respect, Sir: Canadian Forces' Chaplains: Defining Competencies for Providing Ethical Advice to the Chain of Command*. D. Min. diss., Ottawa University.
- Pusateri, Richard. 2004. *A Basis for Military Chaplains Moral and Ethical Advisory to Commands*. D. Min. diss., Princeton Theological Seminary.
- Ramsey, Paul. 1961. *War and the Christian Conscience: How shall modern war be conducted justly?* Durham N.C.: Duke University Press.
- Rokkan, Stein. 1987. *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Runciman, Steven. 1955. *The Eastern Schism: A study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth and XIIth Centuries*. Oxford: Oxford University Press.
- Russell, Frederick H. 1975. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stoyanov, Yuri. 2009. «Norms of War in Eastern Orthodox Christianity». I *World Religions and Norms of War*, Vesselin Popovski, Gregory M. Reichberg og Nicholas Turner (red.). New York: United Nations University Press.
- Stålsett, Sturla J. 1998. «Fredsetikk etter den kalde krigen». *Pacem* 1 (1): 5–33.
- Syse, Henrik. 1998. «Dyd og Krig». *Pacem* 1 (2): 133–138.
- Syse, Henrik. 2003. *Rettferdig krig: Om militærmakt, etikk og idealer*. Oslo: Aschehoug.
- Thielicke, Helmut. 1969. *Theological ethics: Volume 2: Politics*. Philadelphia: Fortress Press.
- Walzer, Michael. 1992. *Just and Unjust Wars: A moral Argument with Historical Illustrations*. [2. ed. (1. ed. 1977)]. Basic Books.
- Yoder, John Howard. 1996. *When War is Unjust: Being Honest in Just-War Thinking*. Maryknoll, NY: Orbis books.

Forfatter

Nils Terje Lunde

NLA Høgskolen Staffeldtsgate

Postboks 7153 St. Olavs plass

0130 Oslo

NilsTerje.Lunde@nla.no

Artiklen er blevet godkendt ved en redaktionsuafhængig fagfælle vurdering.